

КИЇВСЬКА УНІВЕРСИТЕТСЬКА ШКОЛА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПРАВА

СОЛОМАХА Артем Григорович - кандидат юридичних наук, асистент кафедри адміністративного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
УДК: **342.9:351.74:378.096:378.4 (477:25) «18»**

Стаття посвячена дослідженню становлення і розвитку поліцейського права в Університеті Святого Володимира через призму науково-педагогічної діяльності преподавателей указанной науки и определению на этой основе теоретических основ функционирования Киевской университетской школы полицейского права, ее особенностей, специфических признаков и основных этапов развития.

Ключові слова: *поліцейське право, адміністративне право, Університет Святого Володимира.*

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в умовах євроінтеграційних процесів правової доктрини в Україні відбувається переосмислення предмету і завдань адміністративного права, зокрема відбувається позбавлення від рудиментів радянської системи. Сучасне адміністративне право з'явилося і формувалося на основі поліцейського права яке завдячує своїй появі науковій діяльності західноєвропейських вчених. На цьому тлі зростає інтерес до поліцейського права, яке в радянській час вважалося пережитком капіталізму і тому не досліджувалося. Вагома роль у формуванні теорії вітчизняного поліцейського права належить професорам Університету Святого Володимира.

Таким чином, у сучасних умовах важливим і витребуваним є дослідження історії адміністративного права через призму відродження західноєвропейських традицій українського права, зокрема поліцейсько-

го права, яке викладалось в Університеті Святого Володимира і набувало розвитку у найтіснішому зв'язку з генезою поліцейського права у західноєвропейських навчальних закладах.

Метою публікації є аналіз та узагальнення наукової діяльності викладачів поліцейського права в Університеті Святого Володимира, виявлення на цій основі теоретичних засад функціонування Київської університетської школи поліцейського права, виокремлення особливостей, специфічних ознак та основних етапів її розвитку.

Значний внесок у дослідження становлення та розвитку правових шкіл Київського університету зробили такі вчені: Гриценко І. С., Короткий В. А. [1;2;3], Ковальчук О. М. [4], Берзін П. С. [5], Андрейцев В. І. [6], Майданник Р. А. [7], Фурса С. Я. [8], Довгерта А. С. [9], Михальченко С.І. [10], Лушніков А.М., Лушнікова М.В. [11].

Зародження науки поліцейського права в Університеті Св. Володимира пов'язано з іменами Ігнатія Даниловича, Сави Богородського та Миколи Іванишева. Саме вони розпочали читання у нововідкритому закладі лекційних курсів, які за західноєвропейською університетською традицією входили до складу науки поліцейського права.

У 1835 р. кафедру поліцейських та кримінальних законів очолив колишній професор Харківського університету Ігнатій Данилович, який одночасно став першим деканом юридичного факультету [12, 147-173]. Кафе-

дру енциклопедії права і російських державних законів отримав Костянтин Неволін – випускник Головного педагогічного інституту в Петербурзі [13, 64-71; 14; 15, 455-467]. Кафедру законів благоустрою і благочиння обійняв Сава Богородський, однокашник К. Неволіна по інституту й навчанню за кордоном [16, 52-60]. Кафедру цивільних законів посів товариш обох попередніх – Сергій Орнатський [17, 528-532]. Вакантною залишалася кафедра місцевого законодавства.

Один із перших біографів І. Даниловича М. Владимірський-Буданов писав: «В Києве Данилович был назначен профессором уголовного права; с каждою переменною университета ему приходилось менять предмет занятий. В Вильне он готовился к занятию кафедры государственного права, а занимал кафедру гражданского и уголовного права, в Харькове и Петербурге занимался преимущественно гражданским правом; теперь пришлось ему сделаться криминалистом. Однако и в этой области он вскоре оказался мастером дела и несколько не нарушил тогдашнего высокого тона юридического преподавания в Киеве. Данилович излагал, кроме содержания XIV и XV-го томов Свода Законов, литературу и историю уголовного права, а главное содержание науки иллюстрировал сравнительно-историческими сведениями как по русскому, так и по другим законодательствам». [12, 162]

Автор першої історії Університету Св. Володимира Віталій Шульгин так схарактеризував першого декана юридичного факультету: «Профессор Данилович, по свидетельству его биографа и всех его знавших, был вообще любим и уважаем своими слушателями и товарищами и пользовался значением у начальства. Он владел в высшей степени даром слова и не только свободно объяснялся на латинском, французском, немецком, польском и русском языках, но и писал на них» [18, 152].

Закони кримінальні і поліцейські І. Данилович читав студентам третього курсу по чотири з половиною години на тиждень від 1836 до 1839 р. Як засвідчував В. Шульгин, «наука была проходима по собственным

запискам преподавателя» [18, 152]. Через тимчасове закриття Університету Св. Володимира у зв'язку з виявленням у ньому польської революційної організації І. Даниловича перевели до Московського університету, і до Києва в якості професора університету він більше не повертався.

Наприкінці XVIII ст. у німецькій науці, як зазначав В. Лешков, поняття «поліція» почали розділяти на дві складові: «полицию народного благосостояния и безопасности [...]», что принято у нас, в Своде Законов, обозначать словами Благоустройства и Благочиния» [19, 8]. В Університеті Святого Володимира закони державного благоустрою і благочиння від 1836 р. студентам другого курсу почав викладати по шість годин на тиждень ординарний професор С.Й. Богородський. Для підготовки власного лекційного курсу професор досконало опрацьовував вітчизняне законодавство, а також використовував твори західноєвропейських учених – Моля, Рау, Лоца.

Свій предмет С. Богородський викладав за такою схемою. У вступі він пояснював значення понять, обґрунтовував доцільність предмета, розкривав зміст дисципліни законів державного благоустрою та благочиння. Професор подавав історію розвитку цієї університетської дисципліни, наголошував на її трансформаціях, обумовлених змінами народного життя та політико-економічних теорій, учений показував взаємозв'язок обох частин законодавства між собою та іншими частинами законодавства. Далі він аналізував найважливіші наукові твори, рекомендуючи їх у якості посібників для слухачів.

За вступом, як засвідчував Віталій Шульгин, «следовало: 1) изложение законов благоустройства, куда входили: а) во-первых, меры, принимаемые правительством к обеспечению материальной жизни народа, т. е. к умножению и улучшению народного богатства (уставы сельскохозяйственный, кредитный, пути и средства сообщения) и наконец законы относительно потребления народного богатства (об устройстве городов и селений); в) во-вторых, меры, принимаемые правительством к улучшению духовной жизни народа (посредством

образования умственного, эстетического и нравственного); 2) изложение законов благочиния, имеющих предметом меры отрицательные, для предупреждения и пресечения зла физического и нравственного, или для удаления препятствий к прогрессу физической и духовной жизни народа (уставы о народном продовольствии, о заведениях общественного призрения, пожарный и медицинской полиции)» [18, 153].

Програма професора С. Богородського демонструє його високий професійний рівень, глибоке розуміння свого предмета. У способі викладання простежується органічна єдність методів філософського, порівняльно-історичного і догматичного з домінуванням першого. Слухачі Сави Йосиповича вважали, що жоден тодішній професор (не виключаючи К. Неволіна) не розвивав їх так ґрунтовно, як це робив С. Богородський.

На жаль, професор не залишив по собі друкованих курсів чи принаймні програм із курсу законів державного благоустрою та благочиння. Єдиний його друкований твір під назвою «Очерк истории уголовного законодательства в Европе с начала XVIII века» (Т. I–II, Киев, 1862) був опублікований лише через чотири роки по його смерті і, як бачимо, стосувався кримінального законодавства. Тому будь-які згадки сучасників про Саву Йосиповича становлять для дослідників чималий інтерес. Характеризуючи свого колегу, О. Кістяківський писав: «С.О. Богородский принадлежал, по своему времени, к числу выдающихся профессоров Киевского юридического факультета. Если он уступал своему товарищу К.А. Неволину по способности работать по источникам первой руки, если он не мог сравниться с своим младшим товарищем Н.Д. Иванишевым по оригинальности ума и работ, то по эрудиции и знакомству с иностранной литературой он равнялся с первым и превосходил второго» [16, 57].

У 1866 р. з подання професора Богородського та з дозволу міністра народної освіти фінансові закони було відокремлено від законів благоустрою та благочиння [20, 28], а у 1839 р. закони благочиння було від-

окремлено від законів благоустрою і приєднано до законів кримінальних. Від цього ж року закони благоустрою почав викладати ад'юнкт Микола Дмитрович Іванишев [18, 154].

У 1842 р. набрав чинності новий Статут Університету Св. Володимира, за яким були перезатверджені на нових посадах усі викладачі, в тому числі М. Іванишев. Фактично протягом чверті століття Микола Дмитрович викладав закони державного благоустрою, також тимчасово читав лекції із загальнонародного правознавства. З останньої дисципліни професор склав власний курс лекцій, який оцінюється, як правило, досить високо. Так, О.В. Романович-Славатинський свідчив, що курс Іванишева був легким для розуміння, враховуючи всю складність і заплутаність фактів науки [21, 110].

Незважаючи на деякі слабини лекційного курсу М. Іванишева він був одним із кращих на юридичному факультеті Університету Святого Володимира. Необхідно відзначити, що подібні курси, що читалися в Петербурзькому (проф. М. Рождественський), Московському (проф. В. Лешков) та Харківському (проф. І. Платонов) університетах, були опрацьовані менш ґрунтовно, ніж у М. Іванишева [1, XIII].

Він не лише систематизував необхідні для лекційного курсу закони у відповідних ділянках права, а й подавав розгорнуту схему історичного розвитку законодавства в кожному конкретному питанні. Всі сучасники одностайно твердили, що історизм лекцій Миколи Дмитровича був настільки фундаментальним, що перевищував рівень тогочасної правничої думки [21, 111].

Дефіцит науково-педагогічних кадрів щойно відкритого університету призводив до того, що деякі дисципліни, які згодом увійдуть до поліцейського права, читалися представниками різних кафедр: поліцейських і кримінальних законів, державного благоустрою та благочиння, кафедри основних законів і установ Російської імперії. Лише після запровадження відповідно до нового університетського Статуту 1863 р. кафедри поліцейського права викладання цієї університетської дисципліни юридич-

ного циклу було зосереджено на ній. Тоді ж, як зазначалося, до складу юридичного факультету відійшла кафедра політичної економії та статистики. Таким чином, на юридичний факультет потрапив Микола Християнович Бунге – учений, якому в подальшому судилося відіграти ключову роль у розвитку поліцейської науки в Університеті Святого Володимира.

Підручник М. Х. Бунге «Полицейское право» (Київ, 1869, 1877) був першим і найоригінальнішим твором із поліцейського права, що з'явився не лише в Університеті Святого Володимира, а й в Україні після-реформеного періоду. Попри те, що в його працях превалює економічна складова, сам він вважав себе ученим-поліцейстом, що цілком відповідало тогочасному розумінню науки поліцейського права [1, XV].

У грудні 1882 р. читання лекційного курсу з поліцейського права розпочав наступник М. Х. Бунге – Афіноген Якович Антонович, який був призначений приват-доцентом кафедри поліцейського права Університету Св. Володимира [22, 250].

Афіноген Антонович виробив власний варіант структури науки поліцейського права. Згідно з нею, в «первый отдел входят: 1) полиция населения; а) гражданское состояние, б) местожительство и местопребывание, в) числовой состав, г) содействие развитию населения в физическом и духовном отношениях, е) союзный строй населения; 2) полиция сил природы: а) климат и атмосферные явления, б) землевладение и водовладение, г) содействие изучению естественных богатств страны; 3) полиция капитала: а) ограждение собственности, б) меры предупреждения разрушения имуществ, в) страхование имуществ, г) содействие капитализации имуществ.

Во второй отдел входят постановления, регулирующие состояние и развитие отдельных отраслей деятельности, относящихся к производству, распределению и потреблению» [23, 25].

Саме у такому структурному вигляді Афіноген Якович читав лекційний курс із поліцейського права студентам Університету Святого Володимира. Ще у своїй

вступній лекції «Полицейское право и политическая экономия» молодий викладач задекларував: «Необходима наука общественного домостроя» [24, 13].

Зазначений науковий спадок отримав від свого попередника Микола Мартиніанович Цитович, який почав читати поліцейське право після призначення А. Антоновича товаришем міністра фінансів. Важливо наголосити, що саме А. Антонович сприяв залишенню М.М. Цитовича при Університеті Святого Володимира для підготовки до професорської діяльності [25, 90]. Отже, саме завдяки зусиллям А.Я. Антоновича почалася успішна кар'єра Миколи Мартиніановича Цитовича – останнього поліцейста Університету Святого Володимира.

У 1893 році М. М. Цитович розпочинає читання лекцій з поліцейського права, а вже через три роки, у 1896р., на правах рукопису, виходять у світ друковані «Лекции по полицейскому праву» [2, 5-178]. Микола Мартиніанович не зупинявся на досягнутому, і у 1907 р. виходить новий оригінальний «Курс лекций по полицейскому праву» [26]. Необхідно зазначити, що курс складається з двох незбалансованих за обсягом глав і налічує всього 124 сторінки. Незважаючи на те, що цей курс є незавершеним – він висвітлює у повній мірі історію поліцейського права, зосереджує увагу на одній з основних функцій держави – функції внутрішнього управління. Зазначений курс засвідчує самостійність та оригінальність мислення автора і без перебільшення його можна вважати найдосконалішою російськомовною роботою з історії поліцейського права [26, 124]. Наслідуючи кращі традиції західноєвропейської поліцейської науки М. М. Цитович з'ясував значення поняття «наука поліцейського права» в історичній ретроспективі [2, 7].

Методологічна криза вітчизняної поліцейської науки та її обговорення широким загалом правників наприкінці XIX ст. змусили М. М. Цитовича долучитися до обстоювання необхідності й доцільності збереження поліцейського права як науки і навчальної дисципліни – за умов певних термінологічних уточнень. Його погляди щодо перспектив поліцейського права були опри-

люднені на сторінках тижневика «Право» під час дискусії, що точилася на сторінках видання [27, 17].

Цитович М. М. не відкидав можливості зміни назви університетської дисципліни «поліцейське право» на «адміністративне» чи «право внутрішнього управління». При цьому він вважав адміністративне право похідним від поліцейського права і саме під таким кутом зору розглядав його подальші перспективи [27, 10].

Підсумовуючи викладене, можна зробити певні висновки. Наука поліцейського права в Університеті Святого Володимира, яка почала формуватися від середини 1830-х років завдяки зусиллям І. Даниловича, С. Богородського та М. Іванишева, була невід'ємною складовою поліцейстики на теренах Російської імперії. Її розвиток відбувався у найтіснішому зв'язку з генезою поліцейського права в інших університетах імперії Романових. Зі свого боку кожний окремий університет, у тому числі Університет Святого Володимира, також впливав на загальний стан вітчизняної науки поліцейського права шляхом оприлюднення наукових праць або делегування своїх представників до інших освітніх інституцій. Зокрема, науково-педагогічна діяльність Івана Тарасова, який сформувався як науковець у Київському університеті, але став знаним як професор Демидовського юридичного ліцею та Московського університету, – яскраве тому підтвердження.

Можна з упевненістю констатувати, що в Університеті Святого Володимира сформувалася Київська університетська школа поліцейського права. Її поява обумовлена викладанням навчальних дисциплін, які відповідно до західноєвропейської університетської традиції належали до поліцейського права. Загальноросійський університетський Статут 1863 р. узаконив поліцейське право як дисципліну шляхом відкриття відповідних кафедр. Відтоді переважно на таких кафедрах було зосереджено читання предмета так званої поліцейстики. Згодом в Університеті Святого Володимира з'явився перший двотомний підручник «Полицейское право», підготовлений професором М. Бунге, який, що-

правда, залишився незакінченим. Його наступник А. Антонович також підготував і видрукував у 1890 р. «Курс государственного благоустройства (полицейского права)». Важливо наголосити, що підручник Афіогена Яковича з'явився після прийняття нового загальноросійського університетського Статуту 1884 р., який засвідчив зміни у розумінні науки поліцейського права. Саме А. Антонович став наставником останнього представника Київської університетської школи поліцейського права – Миколи Цитовича.

Відомо, що будь-яку наукову школу творять люди, сукупність чийх праць і дій визначає основний результат її функціонування. У зв'язку з використанням терміну «Київська університетська школа поліцейського права» варто звернути увагу на ряд принципів застережень. По-перше, це неоднорідність складу вчених, що досліджували та викладали поліцейське право в Київському університеті. Така неоднорідність потребує чіткішого визначення поняття «школа» стосовно поліцейського права. По-друге, більшої уваги заслуговує викладання поліцейського права як навчальної університетської дисципліни юридичного циклу. По-третє, дискусійними залишаються методологічні дослідження поліцейського права в ретроспективному аспекті.

Слід пам'ятати, що поняття «школа», у тому числі стосовно права, є далеко не однозначним. По-перше, під ним розуміють напрям наукової думки і педагогічні практики, створені окремими видатними ученими або групами учених, що поділяють схожі методологічні засади. По-друге, визначаючи наукову школу, досить часто обмежуються лише національними школами права, що має часткове виправдання. По-третє, наукові школи прив'язують до певних університетських міст, наукових центрів чи навіть регіонів. Саме у такому контексті, через призму університетського центру, ми можемо констатувати наявність шкіл поліцейського права, у тому числі школи поліцейського права Університету Св. Володимира, або Київської університетської школи поліцейського права. Ця

школа, на нашу думку, за певної умовності самого поняття, має всі підстави для визнання. Вона існувала в рамках єдиної загальноросійської школи поліцейського права, але мала свої особливості. Річ у тім, що своїми учителями київські поліцейські, крім вітчизняних, вважали переважно західноєвропейських учених, завдяки працям яких відбулося їхнє наукове становлення. А серед останніх, як відомо, не було одностайності у баченні науки поліцейського права. Тому і погляди вітчизняних поліцейців на засадничі теоретичні питання цієї науки різнилися.

Упродовж значного часу існувала загальноєвропейська університетська наукова дисципліна – поліцейське право. Згодом цей предмет юридичного циклу потрапив до університетів Російської імперії. У кожному з них склалися свої особливі умови для дослідження і викладання поліцейського права, завдяки яким рельєфно виимальовуються контури шкіл університетських анклавів. Подібне бачення історії розвитку поліцейського права в межах Російської імперії дозволяє виділити школу поліцейського права Університету Святого Володимира. Такий підхід до визначення університетської школи, на нашу думку, є виправданим. Він давно і з успіхом застосовується російськими дослідниками для виокремлення наукових університетських шкіл. Останній приклад, що підкреслює правомірність такого підходу, – Київська школа фінансового права, окреслена і досліджена Мариною Володимирівною та Андрієм Михайловичем Лушніковими [11, 12-24]. Наголосимо, що фінансове право розглядається авторами як органічна складова «єдиної юридичної сім'ї».

У нашому випадку наукову школу творять чотири складові:

1) особистісна (вчителі, учні, адміністрація, технічний персонал навчального закладу, науково-дослідні підрозділи). Певне значення для характеристики школи має засновник (засновники), обставини і час заснування, наступні лідери школи. Важливими є її якісний і кількісний склад, предмет і методологія наукових досліджень, формальні показники наукової роботи

(кількість наукових публікацій, наукові ступені та звання), наявність учнів – продовжувачів наукових досліджень;

2) матеріальна (матеріальна база навчального процесу: бібліотеки, аудиторний фонд та ін.);

3) теоретична (наукові публікації вчених: курси лекцій, підручники та ін.);

4) соціокультурна (соціальне і культурне середовище у місті, де знаходиться навчальний заклад). Викладачі та студенти Університету Св. Володимира не лише були інтегровані у місцеве культурне середовище – вони творили його. Частина студентів винаймали квартири та кімнати, давали приватні уроки. Вони відвідували театри і концерти (а часто й самі влаштовували їх), співробітничали з місцевими благодійними, професійними і науковими інституціями. З часом вони взяли участь у земському і міському самоуправлінні, у діяльності політичних партій. Певне значення мали навіть архітектурні особливості будинку Університету, символізм професійного одягу, особливості мовлення та корпоративних норм поведінки.

При цьому застерігаємо: ми схильні об'єднувати наукові та освітні школи. В Університеті Святого Володимира у XIX – на початку XX ст. вони характеризувалися єдністю кадрового складу, безумовною взаємозумовленістю двох видів діяльності, подібністю світоглядних і наукових засад, схожістю координаційних і субординаційних відносин, організаційною єдністю наукових і педагогічних працівників у рамках навчальних структур (кафедра, факультет, виш). Тому ми не погоджуємося з диференціацією таких понять, як «наукова школа» і «педагогічна школа», як це пропонують деякі дослідники [28]. У нашому конкретному випадку – щодо школи поліцейського права юридичного факультету Університету Святого Володимира – ці поняття є нерозривними і становлять одне ціле. Нам здається також, що немає підстав зараховувати кожного конкретного ученого лише до однієї із шкіл. Так, наприклад, згадуваний вище І. Тарасов із повним правом може бути зарахований, крім київської, також до ярославської та московської шкіл, оскільки

належність до кожної з них обумовлюється окремим етапом його наукової та педагогічної діяльності.

З початком ХІХ ст. у Західній Європі подальша розробка теоретичних проблем поліцейського права набувала іноді значного, чітко окресленого, економічного забарвлення. Представниками цього напрямку в європейській науці виступали, наприклад, Рау та Зоден. У Російській імперії, щоправда значно пізніше, його підхопили М. Бунге та А. Антонович. Обидва вихованці, а згодом професори юридичного факультету Університету Святого Володимира, вони стояли біля витоків школи поліцейського права університету, беззаперечним лідером якої довгий час залишався М. Бунге. В. Івановський одним із перших підмітив і оприлюднив специфічні ознаки праць київських поліцейців. Він писав, що вони «в своїх трудах по полицейскому праву являются более экономистами, нежели полицейстами, отводя первенствующее место не только вопросам экономической политики, но и политической экономии и статистики». [29, 35] Саме ця особливість і стала однією з характерних ознак Київської університетської школи поліцейського права.

Викладач поліцейського права Університету Святого Володимира А. Антонович, на відміну від панівного тоді у російській науці погляду на систему поліцейського права, популяризованого найвідомішим російським поліцейцем І. Андреевським, запропонував власне її бачення. Свою позицію науковець пояснив у наступний спосіб: «Мероприятия, направленные к организации народного благосостояния, могут быть сведены к двум категориям: к созданию условий материального и духовного благосостояния. Согласно с этим обыкновенно и разделяют полицейское право на два отдела: благочиние и благоустройство. Первый отдел преимущественно обнимает собою право, характеризующее отрицательным характером, т. е. устанавливающее то, чего не должно делать. Второй обнимает ряд постановлений преимущественно положительного характера. Это деление с пропедевтической точки зрения не может быть

признано основательным, так как многие из мер благочиния могут быть надлежащим образом объяснены только в связи их с мерами благоустройства, как и наоборот». [23, 24]

Стає очевидним, що представники двох університетів – столичного Санкт-Петербурзького та Св. Володимира – мали різні точки зору на систему поліцейського права. Перші поділи його на дві частини – «благочиние и благоустройство», а другі – «на общее учение о факторах благосостояния и учение об отдельных отраслях деятельности, направленной к достижению народного благосостояния» [23, 25]. Це, безумовно засвідчувало їхню належність до різних наукових шкіл.

Нагадаємо, що вже у трактуванні видатних представників поліцейського права Р. Моля і Л. Штейна ця наука виступала як строката суміш предметів і доктрин, позбавлених теоретичної єдності та внутрішнього зв'язку. З часом ситуація суттєво не покращилася. Потрібно зазначити, що як у спеціальних курсах поліцейського права, так і в університетських програмах цієї дисципліни в Російській імперії були механічно поєднані дві зовсім різні дисципліни. На цьому свого часу загострювали увагу університетських викладачів поліцейського права. Так, професор Харківського університету В.Ф. Левитський зазначав, що «одна – полиция благосостояния – находит свое теоретическое обоснование в политической экономии, а другая – полиция безопасности, или учение о предупреждении и пресечении преступлений, – прямо относится к области государственного и даже уголовного права» [30, 13]. «Такая комбинация в одной науке двух совершенно различных порядков общественных явлений, которые немислимо объединить в одной теоретической доктрине, – продолжувал він, – не только не имеет достаточного научного основания, но не может быть оправдана и с педагогической точки зрения» [30, 13]. Крім того, викладачами поліцейського права на університетських кафедрах стають, як правило, або особи зі спеціальною юридичною підготовкою (державознавці), або економісти за освітою. Але

в обох випадках професори поліцейського права в університетах Російської імперії «поневоле оказываються специалистами только в одном из двух отделов своей науки, что представляет существенное препятствие как для правильной постановки преподавания, так и для равномерной разработки различных отделов полицейского права» [30, 13-14].

Історія становлення і розвитку поліцейської в Університеті Святого Володимира засвідчує, що вчені-поліцейсти Київського університету (як і інших університетів Російської імперії) перебували під значним впливом західноєвропейської поліцейської, особливо німецької. Тому всі здобутки останньої, як і кризові явища цієї галузі науки, так само позначились на стані вітчизняної поліцейської. Наявність у західноєвропейських університетах різних наукових шкіл і напрямів також позначилася на вітчизняній науці поліцейського права і додала теоретичного різноманіття в її палітру.

Таким чином, можна з упевненістю констатувати, що у ХІХ ст. в Університеті Святого Володимира сформувалася Київська університетська школа поліцейського права, яку творять чотири складові: матеріальна – Київський університет як науковий центр; особистісна – засновники і лідери школи, першими виступали І. Данилович, С. Богородський та М. Іванишев, останніми виступали М. Х. Бунге, А. Я. Антонович і М. М. Цитович; теоретична – лекційні курси, підручники й інші наукові публікації; соціокультурна – викладачі та студенти, які були не лише інтегровані у місцеве культурне середовище, а й творили його.

Серед особливостей зазначеної школи необхідно визначити такі: неоднорідність складу вчених, які досліджували та викладали поліцейське право в Київському університеті; викладання поліцейського права як навчальної університетської дисципліни юридичного циклу, що присвячена дослідженню окремих політекономічних проблем; формування наукових поглядів представників школи під впливом праць переважно західноєвропейських, а не російських учених. Домінування економіч-

ної складової стало специфічною ознакою Київської університетської школи поліцейського права.

Крім того, виходячи з реального стану науки поліцейського права в Університеті Святого Володимира, ми можемо виділити три основні етапи її розвитку: 1) становлення поліцейського права в Університеті Святого Володимира (1835–1869), пов'язується із початком викладання поліцейських дисциплін І. Даниловичем, С. Богородським і М. Іванишевим, започаткуванням науки поліцейського права на основі трьох європейських традицій; 2) розвиток Київської університетської школи поліцейського права (1869–1898), пов'язаний із утвердженням і подальшим розвитком Київської університетської школи поліцейського права. Цьому сприяла поява першого у Російській імперії підручника з поліцейського права, який здійснив великий вплив у розумінні поліцейського права як такого, в якому домінує економічна складова; 3) методологічна криза поліцейської (1898–1917), характеризується періодом активного обговорення трансформації поліцейського права в адміністративне.

Література

1. Поліцейське право в Університеті Святого Володимира : у 2 кн. Кн. 1 / за ред. І. С. Гриценка ; [ред. кол. : П. П. Андрушко, Г. І. Балюк, І. А. Безклубий та ін. ; уклад. : І. С. Гриценко, В. А. Короткий]. – К. : Либідь, 2010. – ХІХ, 413, [3] с. : табл. – Тексти рос. мовою. – (Пам'ятки правничої думки Київського університету).

2. Римське право в Університеті Святого Володимира : у 2 кн. Кн.1 / за ред. І.С. Гриценка ; [ред. кол. : П. П. Андрушко, Г. І. Балюк, І. А. Безклубий та ін. ; уклад. : І. С. Гриценко, В. А. Короткий]. – К. : Либідь, 2010. –XLVII, 478, [2] с.: Тексти рос. мовою. – (Пам'ятки правничої думки Київського університету).

3. Філософія та енциклопедія права в Університеті Святого Володимира : у 2 кн. Кн. 1 / за ред. І. С. Гриценка ; [ред. кол. : П. П. Андрушко, Г. І. Балюк, І. А. Безклубий та ін. ; уклад. : І. С. Гриценко, В. А. Ко-

- роткий]. – К: Либідь, 2011. – LVIII, 500 с. – (Пам'ятки правничої думки Київського університету).
4. Ковальчук О. М. Теорія права у працях вчених Київського університету : (XIX – початок XX століття) : монографія / О. М. Ковальчук ; КНУТШ. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 190, [2] с.
5. Берзін П.С. Київська школа кримінального права (1834 – 1960 рр.): історико-правове дослідження. Монографія / П.С. Берзін. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: «ВД» «Дакор», 2013. – 1144 с.
6. Момент істини : літопис кафедри трудового, земельного і екологічного права / КНУТШ, Юридичний ф-т, Каф. трудового, земельного і екологічного права ; Євразійська асоціація правничих шкіл та правників ; за наук. ред. Андрейцева В. І. – Київ, 2007. – 224 с. : іл.
7. Київська школа цивілістики : до 175-річчя Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 1834-2009 / КНУТШ, Юридичний ф-т, Кафедра цивільного права ; за ред. Р. А. Майданика. – Київ, 2009. – 333 с.
8. Кафедра правосуддя : історія та сучасність / КНУТШ ; [упоряд.: С. Я. Фурса]. – Київ : Медіа Бренд, 2010. – 80, [3] с.
9. Міжнародне приватне право в Київському університеті : антологія : у 2 т. / за ред. А. С. Довгерта. – Київ, 2009.
10. Михальченко С.И. Киевская школа в российской историографии (Школа западно-русского права). – М.: Прометей; Брянск: Изд-во БГПУ, 1996. – 186 с.
11. Лушникова М. В. Российская школа финансового права: портреты на фоне времени : моногр. / М. В. Лушникова, А. М. Лушников ; М-во образования и науки РФ; Ярославский гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль : Индиго, 2013. – 797, [3] с. – (Ярославская юридическая школа начала XXI века).
12. Владимирский-Буданов М. Ф. Данилович Игнатий Николаевич / М. Ф. Владимирский-Буданов // Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Университета Св. Владимира (1834–1884) / сост. и издан под ред. В. С. Иконникова. – Киев, 1884. – С. 147–173.
13. Ректори Київського університету. 1834–2006 / В. В. Скопенко, В. А. Короткий, Т. В. Табенська, І. І. Тищенко, Л. В. Шевченко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ : Либідь, 2006. – 336 с. : іл.
14. Усов М. Очерк служебной и ученой деятельности профессора К. А. Неволлина, написал Мих. Усов, канд. прав и ст. учитель законовещения / Мих. Усов. – Санкт-Петербург : Тип. Н. Греча, 1855. – [2], 36 с. : ил., 1 л. портр.
15. Ренненкамф Н. К. Неволлин Константин Алексеевич / Н. К. Ренненкамф // Биографический словарь профессоров и преподавателей Имп. Университета - Св. Владимира (1834–1884 гг.) / сост. и издан под ред. В. С. Иконникова. – Киев, 1884. – С. 455–467.
16. Кистяковский А. Ф. Богородский Савва Осипович / А. Ф. Кистяковский // Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Университета Св. Владимира (1834–1884) / сост. и издан под ред. В. С. Иконникова. – Киев, 1884. – С. 52–60.
17. Ренненкамф Н. К. Орнатский Сергей Николаевич / Н. К. Ренненкамф // Биографический словарь профессоров и преподавателей Имп. Университета Св. Владимира (1834–1884 гг.) / сост. и издан под ред. В. С. Иконникова. – Киев, 1884. – С. 528–532.
18. Шульгин В. Я. История университета Св. Владимира, сочинение Виталия Шульгина ординарного проф. ун-та Св. Владимира / Виталий Шульгин ; [сост. Виктор Короткий]. – Репринтное изд. – К. : Лыбидь, 2011. – 230, XXXVI с. : ил. – Вых. дан. ориг.: Санкт-Петербург : В типографии Рюмина, 1860.
19. Лешков В. Н. Русский народ и государство. История русского общественного права до XVIII века / В. Лешков. – Москва : Унив. тип., 1858. – [6], II, IV, 613 с.
20. Андрейцев В. І. Микола Іванішев / В. І. Андрейцев, В. А. Короткий. – Київ : [Прайм], 1999. – 219, [2] с. – (Видатні постаті Київського університету).
21. Романович-Славатинский А. В. Жизнь и деятельность Н. Д. Иванишева, ректора Университета Св. Владимира и ви-

---

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено дослідженню становлення та розвитку поліцейського права в Університеті Святого Володимира через призму науково-педагогічної діяльності викладачів зазначеної науки та визначенню на цій основі теоретичних засад функціонування Київської університетської школи поліцейського права, її особливостей, специфічних ознак та основних етапів розвитку.

SUMMARY

The article investigates the formation and development of the science of Police law at the University of St. Vladimir in the light of scientific and pedagogical activity of teachers of this science and defines on this basis the theoretical foundations of the functioning of the Kyiv University School of science of Police law and also determines specific features and main stages of development of this school.

це-председателя Киевской археографической комиссии / [соч.] А. В. Романовича-Славятинского. – Санкт-Петербург : Хромолит. и тип. В. Грацианского, 1876. – [4], 320 с.

22. Кістяківський О.Ф. Щоденник (1874-1885): в 2т. Т. 2/ О.Ф. Кістяківський; НАНУ, Археографічна комісія, Ін-т укр. археогр.; ЦДІАУ в м. Києві; Українська правнича фундація; відпов. Ред.. І. Л. Бутич; упоряд В. С. Шандра.- Київ : Наукова думка, 1995. – 583 с.

23. Антонович А. Я. Курс государственного благоустройства (полицейского права) : [в 2 ч.]. Ч. 1 / А. Я. Антонович. – Киев : Тип. В. И. Завадского, 1890. – IV, 410 с.

24. Антонович А. Я. Полицейское право и политическая экономия : (вступительная лекция) / Афиноген Антонович // УИ. – 1883. – № 2. – С. 1–13.

25. [Витяг з протоколу засідання Ради Університету Св. Володимира від 21 жовтня 1883 р.] // УИ. – 1884. – № 3. – С. 90.

26. Цытович Н. М. Курс лекций по полицейскому праву: (на правах рукописи) / Н. М. Цытович. – Киев : Тип. Я. Б. Неймана, И. Т. Фельдзера и Ш. Б. Горенштейна, 1907. – 124 с.

27. Соломаха А. Г. Поліцейське право у науковій спадщині М. М. Цитовича : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / А. Г. Соломаха; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2014. – 21 с. – укр.

28. Ильин А. В. Школы в юриспруденции / А. В. Ильин // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2011. – № 3. – С. 259–261.

29. Ивановский В. В. Учебник административного права (Полицейское право. Право внутреннего управления) / В.В. Ивановский. – 4-е изд. испр. и доп. – Казань : Типо-литография В. З. Еремеева, 1911. – 506, X с.

30. Левитский В. Ф. Предмет, задачи и метод науки полицейского права / В. Ф. Левитский. – Харьков : Тип. А. Дарре, 1894. – 25 с.